

УДК 069.015:027.7:378.4(477.74)+069.12+93:37

ББК 63. 4(4Укр); 79.1 + 63.3 (4Укр)

М 74

Рекомендовано до друку кафедрою мовної підготовки іноземних громадян (протокол №4 від 11.11.2014) та Науково-дослідним центром історичного краєзнавства (протокол №1 від 27.10.2014) Сумського державного університету

М 74 **Мова**, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі : збірка наукових праць Випуск I / [упор. В. Б. Звагельський]. - Суми : Сумський державний університет, 2014. - Вип. I. - 192 с.

Редакційна колегія:

Власенко В.М. - к. і. н., доц.; Волкова О.М. - к. філол. н., доц.; Гедз О.В.; Дегтярьов С.І. - к. і. н., доц.; Завгородній В.А.; Звагельський В.Б. - к. філол. н., с. н. с., доц. (голова); Казанджиєва М.С. - к. п. н., доц.; Леміш Н.О. - к. і. н., доц.; Набок М.М. - к. філол. н.; Нестеренко В.А. - к. і. н., доц.; Садівничий В.О. - к. н. із соц. комунік., доц.; Шевцова А.В. - к. філол. наук., доц.

Упорядник

Звагельський В.Б.

Перший випуск збірки наукових праць “**Мова, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі**” містить статті, розвідки та повідомлення, присвячені різноманітним актуальним питанням гуманітарних дисциплін.

Серед авторів переважно науковці Сумського державного університету, краєзнавці та студентська молодь.

Для науковців, викладачів та вчителів, краєзнавців.

УДК 069.015:027.7:378.4(477.74)+069.12+93:37

ББК 63. 4(4Укр); 79.1 + 63.3 (4Укр)

помогають більш глибокому і осмисленому їх вивченню.

Таким образом, родовые особенности драматического произведения обуславливают необходимость применения специальных форм и приёмов их изучения, охватывающих все этапы работы над пьесой, среди которых важнейшая роль принадлежит подготовке к её непосредственному восприятию.

Список литературы

1. Богданова О. Ю. Методика преподавания литературы : учеб. для студ. пед. вузов / О. Ю. Богданова, С. А. Леонов, В. Ф. Чертов ; под ред. О. Ю. Богдановой. - 5-е изд., стереотип. - М.: Издательский центр "Академия", 2008. - 400 с.
2. Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Русский язык, 1983. - 269 с.
3. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: Искусство, 1986. - 576 с.
4. Иванова И. Б. Совершенствование устной и письменной речи учащихся в процессе работы над пьесой А. П. Чехова "Вишнёвый сад" / И. Б. Иванова, О. Н. Волкова // Русский язык и литература в учебных заведениях. - 2011. - № 5. - С. 62-71.
5. Никифорова О. И. Психология восприятия художественной литературы / О. И. Никифорова. - М.: Книга, 1972. - 152 с.
6. Пашковская Н. А. Развитие речи учащихся : пособие для учителя / Н. А. Пашковская, Г. М. Иваницкая, Л. И. Симоненкова. - К.: Радянська школа, 1983. - 199 с.
7. Черкезова М. В. Проблемы преподавания русской литературы в инокультурной среде : метод. пособие / М. В. Черкезова. - М.: Дрофа, 2007. - 320 с.
8. Якобсон П. М. Психология художественного восприятия / П. М. Якобсон. - М.: Искусство, 1964. - 86 с.

КАЗАНДЖИСВА М. С.

МЕТОДИЧНІ РЕЗЕРВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Однією з головних вимог, що висуваються до випускників вищих навчальних закладів, є формування мовної особистості майбутнього фахівця, його комунікативної компетентності й у тому числі - належного рівня володіння професійним мовленням. Під професійним мовленням зазвичай розуміють комунікацію як самостійний або допоміжний вид діяльності, що забезпечує спілкування на професійні теми [2; 3; 5].

Складність та багатоаспектність професійної діяльності людей пояснює значну варіативність форм мовленнєвої комунікації (передусім це стосується представників гуманітарної сфери знань), і в цьому розумінні професійне мовлення є багатожанровим. Так, наприклад, картину професійного юридичного мовлення утворюють тексти численних жанрів, що належать до різних сфер судочинства: тут і процесуальні акти попереднього слідства, і різні види адвокатської та прокурорської практики, в тому числі взірці юридичного красномовства, і різноманітні кодекси тощо. Лише до зразків ділової юридичної документації належить близько двохсот видів текстів канонізованої структури. Відтак зрозуміло, що чи не найактуальнішим є одне з провідних завдань навчання російської (української) мови як іноземної - навчання професійно орієнтованого мовлення.

Основною передумовою успішності навчання мови професійного

спілкування є наближення змісту і методів її викладання до практичних потреб студентів. Поза всяким сумнівом, для цілей формування умінь професійно орієнтованого мовлення основоположними є три основні аспекти курсу мови професійного навчання - нормативний, мовленнєзнавчий і кругозірний. Охарактеризуємо в загальних рисах ці аспекти.

Нормативний аспект передбачає такий напрям в освоєнні змісту курсу російської мови як іноземної, що реалізується в процесі активного "приспособлення" тих, хто навчається, до норм літературного мовлення. З огляду на це основою нормативного аспекту курсу є поняття "норма мови", а метою навчання - засвоєння цих норм студентами.

Завдання, спрямовані на засвоєння норм мови (орфоепічних, акцентологічних, лексичних, морфологічних, синтаксичних), можуть бути запропоновані студентам-іноземцям, що вивчають російську мову, залежно від їх рівня знань. Так, наприклад, для акцентологічного практикуму можна вибрати нескладні пари слів, що відрізняються наголосом, а звідси і значенням (а'тла - атла'с, клу'бы - клубы', за'мки - замки', о'рган - орга'н и под.). Для студентів просунутого рівня завдання може бути складнішим - на самостійний підбір подібних пар слів.

Можливий вид роботи, пов'язаний з лексичним аналізом слів, - виявлення помилок, пов'язаних із багатослів'ям. Наведемо один з варіантів завдання: Укажите слова, ставшие причиной тавтологии. 1. К понедельнику я должен написать свою автобиографию. 2. В лаборатории разработаны новые методики и разработки по этой проблеме. 3. Больной был немедленно госпитализирован в больницу. 4. Директор призвал всех к совместному сотрудничеству. 5. Фирма объявила о свободной вакансии главного бухгалтера. 6. Это свойство свойственно всем артистам, и т.д.

У межах нормативного аспекту можливий і такий вид роботи, як виправлення помилок, пов'язаних із порушенням порядку слів у реченні (1. Он поступил в больницу после вызова бригады "скорой помощи" в тяжелейшем состоянии. 2. Врач больше внимания посоветовал уделять здоровью. 3. Заведующий больницей прохладно нас встретил. 4. Лекции были не только прочитаны в школах, но и в университетах.), з неправильним уживанням слів (1. Присутствующие поставили вопросы докладчику. 2. Ученики пристально слушали выступление артиста. 3. Поступок соседа привел меня в неясность. 4. Руководитель проекта призвал воплотиться в единую группу для более эффективной работы. 5. Все изложенное и рисует представление о наших задачах) або з порушенням межі лексичної сполучуваності (1. Особенный интерес учащиеся проявили к компьютерной выставке. 2. Большая половина пути осталась позади. 3. Такая работа играет большое значение в развитии детей. 4. Подавляющее количество заданий было выполнено. 5. Все студенты страшно образовались).

Наступним завданням може бути робота з паронімами з метою з'ясування значення, подібності та відмінності у словах (двуликий - двуличный, эмиграция - иммиграция, экскаватор - эскалатор, дипломни - дипломант - дипломат, претендент - прецедент и т.д.). Студентам, які володіють мовою навчання в достатній мірі, можна запропонувати більш складні завдання, наприклад:

Выберите из приведенных паронимов тот, который необходим в данном контексте. 1. Перед нами (стал - встал) вопрос ... 2. Отчет (представляется - предоставляется) в трех экземплярах. 3. Этот актер играл (главную - заглавную) роль. 4. Девочка (одела - надела) маскарадный костюм. 5. Учитель (провёл - произвёл) опрос учащихся.

Мовленнєзнавчий аспект (його можна назвати також діяльнісним) стосується формату роботи з текстом. Йдеться про вміння читання і слухання (аудіювання) як види сприйняття текстової інформації та її фіксації у формах, зручних для відтворення в навчальних та пізнавальних цілях, і про письмо та говоріння як види текстотвірної діяльності (продукування інформації).

Основу мовленнєвої компетентності (уміння застосовувати мовні засоби у процесі мовленнєвої взаємодії) становлять знання, уміння, готовності, що забезпечуються сферою мови. Правильність, точність, ясність мовлення багато в чому визначають успішність спілкування. Мовленнєву компетентність (знання, що належать до теорії тексту та текстотворення, і уміння текстової діяльності) можна вважати своєрідною "надбудовою". Відтак мовна (нормативна) і мовленнєва компетенція в сукупності становлять текстову компетентність, яка, разом із прагматичною компетентністю, забезпечує комунікативну компетентність.

Відомо, що текстова компетентність є одним з ключових понять сучасної освітньої парадигми. І хоча її статус остаточно не встановлений, деякі дослідники вважають її частиною комунікативної компетентності, деякі - мовної. Проте загальновизнаним є те, що складовими текстової компетентності виступають: 1) знання про текст; 2) уміння текстової діяльності. Звідси текстова компетентність - це комплекс знань про текст як форму комунікації", а також сукупність (в ідеальному варіанті - система) знань, навичок і вмінь особистості здійснювати текстову діяльність; прогнозований результат навчання - достатній рівень текстової компетенції - є комплексною структурою, заснованою на "взаємодії" філологічних компетентностей: мовної (лексичної, граматичної, синтаксичної) та мовленнєвої (теорія тексту та текстотворення). З огляду на викладене стає зрозумілою актуальність навчання іноземних студентів не тільки лексики, граматики, синтаксису мови, а й цілісного сприйняття текстів, уміння бачити механізми текстотворення, формувати навички інтерпретації готових текстів і продукування нових. Одним з варіантів вирішення цього завдання може бути метод системного моделювання (визначення умінь сприймання і продукування іншомовної наукової інформації, типів і різновидів вправ і завдань). Так, наприклад, навчання читання може базуватися на спеціальних текстах, систематизованих на основі типу їх комунікативної організації та метатемного підходу, який є ефективним методом презентації логіко-смислової структури і змісту навчальних текстів, оскільки дозволяє коректно організувати спеціальну інформацію.

Навчання професійно орієнтованого мовлення якнайтісніше пов'язане з розвитком інтелекту і формуванням кругозору особистості. Сучасна криза освітньої системи яскраво засвідчила необхідність зміни парадигми навчання, причому не тільки у шкільній, а й в університетській системі. Однією з найбільш актуальних вимог, що висуваються до організації навчального процесу вищої

школи, стала інтелектуалізація освіти.

Загальновідомо, що основною метою для студента було і наразі є розв'язання "класичного" подвійного завдання: це, по-перше, засвоєння предметного змісту навчальних курсів, а по-друге - оволодіння професійними вміннями. Наведене в сукупності становить професійну компетентність. Якщо розуміти компетентність як інтелект, обмежений формами професійного функціонування, то інтелект у такому випадку можна визначити як компетентність, доповнену широким (загальним) кругозором та обов'язковою гнучкістю та глибиною мислення.

Зважаючи на викладене, особливий інтерес становить саме кругозірний аспект підготовки майбутнього фахівця, головним концептом якого є професійний і загальнокультурний тезаурус. Під терміном тезаурус у широкому смислі розуміється спеціальна термінологія, корпус відомостей спеціальної сфери знання або сфери діяльності, що слугує забезпеченню коректної лексичної корпоративної комунікації; у вузькому значенні (йдеться насамперед про теорію інформації) поняття використовується на позначення сукупності всіх відомостей, якими володіє суб'єкт. Тезаурусна технологія (тезаурусний підхід) дозволяє оперувати поняттями, визначеннями і термінами спеціальної галузі знань або сфери діяльності, аналізувати, класифікувати, включати їх до більш широкого контексту функціонування тощо. Звідси постає завдання формування не просто культури мовлення (як уміння ефективно використовувати мовні можливості відповідно до ситуації, сфери й завдань спілкування), а екстралінгвістичної, тезаурусної культури, і ширше - культури інтелектуальної діяльності як необхідної складової теоретичної підготовки сучасного фахівця.

Проблема особистісного тезаурусу сьогодні є надзвичайно актуальною з огляду на зниження рівня освіченості сучасних студентів, у тому числі й іноземних. У більш широкому контексті проблема може бути сформульована у такий спосіб: вища освіта екстенсивно поширюється, втрачаючи при цьому колись притаманну їй якість. Відтак дуже важливим джерелом розширення не тільки професійного, а й загальнокультурного тезаурусу наразі стає робота зі словниковими статтями.

Оволодіння вміннями роботи зі словниками в цілому передбачає обов'язкове ознайомлення із номенклатурою і цільовим призначенням найпопулярніших із них. Найбільш використовуваними для цілей навчання російської мови як іноземної є тлумачні словники, словники іншомовних слів, фахові термінологічні словники (в нашому випадку йдеться про юридичну термінологію). З названими словниками переважна більшість студентів хоча б приблизно знайома. Проте є і більш "екзотичні" для середньостатистичного студента варіанти, як, скажімо, тлумачно-комбінаторний словник. Це видання нового типу, де містяться відомості про слова, необхідні для переходу від заданого смислу до всіх синонімічних текстів, правильних з точки зору даної мови, а також від заданого тексту - до множини висловлюваних ним смислів, що дає змогу грамотно і усвідомлено працювати з текстами різних жанрів.

Проілюструємо можливості роботи в цьому напрямі на прикладі деяких вправ. Однією з найефективніших вправ можна вважати роботу з визначення і використання в мовленні термінів - як загальнонаукових, так і суто професійних.

Студенти не тільки опановують нові слова, а й вчаться конструюванню дефініцій (визначень) - одній з основоположних операцій мовленнєвомислительної діяльності.

Крім того, можна запропонувати студентам пояснити сучасний смисл образних висловів і встановити їх походження. (Пример задания. Определите источники, объясните современный смысл образных выражений: Сизифов труд, Ахиллесова пята, Авгиевы конюшни, Дамоклов меч, Нить Ариадны, Прокрутово ложе и т.д.). Більш складним є завдання на введення цих висловів у речення, бажано пов'язаного з майбутнім фахом.

Усі охарактеризовані вище аспекти роботи - нормативний, мовленнєзнавчий, кругозірний - можуть бути поєднані в межах одного заняття. Наведемо приклад. Студентам пропонуються різні види завдань, які ми об'єднали в рубрику "Словничок". Групи з двох-трьох студентів почергово готують словникові матеріали з кожної літери алфавіту, враховуючи акцентологічні, орфографічні, орфоепічні, лексичні, фразеологічні, граматичні та синтаксичні особливості презентованого навчального матеріалу. До нормативного аспекту можна віднести завдання правильного написання, вимови, тлумачення лексичного значення певної кількості загальноживаних слів і термінів, що починаються, скажімо, з літери А. У межах мовленнєзнавчого аспекту основним завданням може стати аналіз поданих слів з точки зору їх використання в більш широких (мовленнєвих) контекстах, у різних стилях і жанрах мовлення, а також створення (або аналіз) невеличких текстів, у яких використовуються презентовані слова. Завдання, які можна віднести до кругозірного аспекту, спрямовані на часткову пошукову діяльність (аналіз крилатих слів і висловів) і забезпечують можливість розширення кругозору, знайомства студентів-іноземців з культурою інших країн. Такі завдання, на нашу думку, полегшують сприйняття навчального матеріалу студентами-іноземцями і сприяють закріпленню нових знань.

Не применшуючи значення освоєння лексики, граматики і синтаксису, умінь іншомовної комунікації, зазначимо, що процес вдосконалення професійного мовлення майбутніх фахівців неможливий без урахування в практичній діяльності викладача мови всіх трьох наведених аспектів - нормативного, мовленнєзнавчого та кругозірного, що в остаточному підсумку має сприяти формуванню професійної компетентності й культури майбутнього фахівця і в подальшому - професійному становленню особистості.

Список літератури

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. - К. : Ленвіт, 2003. - 273 с.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования // Высшее образование. - 2003. - № 5. - С. 34-42.
3. Зиннурова Ф. М. Формирование профессионально-языковой компетентности студентов ССУЗ в полиэтническом регионе (на примере строительных специальностей): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук / Ф. М. Зиннурова. - Йошкар-Ола, 2006. - 25 с.
4. Ключевые компетенции 2000. Программа. OCR, RECOGNIZING ACHIEVEMENT. - OCR Recognising Achievement. Oxford Cambridge and RSA Examinations. Key Competences 2000 Program (2000).

5. Радомський І. П. Професійне спілкування в юридичній діяльності // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка : Зб. наук.праць. - К. : ІВЦ "Політехніка", 2006. - № 2 (17). - С. 30-134.

КОНЕК О. П., ШЕВЦОВА А. А., МЕДИЕВ Р.

КОНЦЕПТ "СОВЕСТЬ" В РУССКИХ И ТУРКМЕНСКИХ ПОСЛОВИЦАХ

В формировании национальной языковой картины мира важную роль играют пословицы и поговорки. По своей значимости они очень часто приближаются к правилам и аксиомам. В них отражены основные концепты культуры - как национальной, так и общечеловеческой. Как справедливо замечает А.В. Свиридова, пословица является мыслительно-культурным образованием, аккумулирующим ценностные категории, относящиеся к самосознанию нации, закрепленным средствами языка по принципу симметрии и по закону экономии языковых средств и речевых усилий, максимально выражающим апеллятивную функцию [4].

Представляя систему ценностей, к которой в конкретный исторический период обращено национальное сознание, пословицы содержат оценку социально значимого поведения личности, выявляют идеал и антиидеал жизни для носителей конкретного языка, содержат универсальные и национальные концепты.

Понятие "совесть" и относится к тем понятиям, которые можно назвать универсалиями человеческого сознания. Совесть представляет собой внутреннее чувство справедливости, руководящее поступками человека.

Концепт "совесть" является одним из центральных концептов русской культуры. И это "не потому, что русский человек более совестлив, чем другие, но потому, что совесть занимает большое место в его сознании, что находит выражение во всей русской художественной литературе и в русском языке". Заметим, что понятие "концепт" мы понимаем вслед за Ю. Степановым как "фрагмент культуры в сознании говорящего; то, в виде чего культура попадает в ментальный мир человека" [6].

Исследователи концепта "совесть" отмечают, что она выступает в разных социальных ролях:

- 1) совесть как главный советник в принятии решений;
- 2) совесть как свидетель всех поступков и помыслов человека, который сам призывает ее в качестве гаранта справедливости своих намерений;
- 3) совесть как обвинитель, оценивающий поступки человека, обличающий его.

Совесть регулярно обращается к человеку, указывая на несоответствие его поступков традиционным этическим нормам. Обличение человека его совестью является более значимым, нежели осуждение окружающих.

После вынесения приговора совесть приводит его в исполнение, принимая на себя, таким образом, функции судебного исполнителя. Она жжет человека подобно огню [3].

В свете сказанного рассмотрим смысловое наполнение концепта "совесть"